

УДК 94 (477) «1904-1917» Грушевський, Дорошенко

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ДМИТРА ДОРОШЕНКА

Володимир Крот

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
Україна, 39600, м. Кременчук, вул. Першотравнева, 20
e-mail: volodyakrot@ukr.net

Дмитро Дорошенко – один з найвидатніших істориків України першої половини ХХ ст. Його громадсько-політична діяльність розпочалася ще у студентські роки, коли юнак навчався у Петербурзькому університеті, де він проявив себе як талановитий журналіст, беручи активну участь у різноманітних виданнях. Як політик Д. Дорошенко сформувався у часи Українських національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. У цей період він взяв активну участь у діяльності Центральної Ради, а під час Гетьманату займав посаду міністра закордонних справ у кабінеті П. Скоропадського з квітні по листопад 1918 р. Після приходу до влади більшовиків історик покинув Україну та зосередився переважно на науковій діяльності. Він був професором Українського вільного університету у Відні, Празі та Мюнхені, напередодні Другої світової війни працював у Варшавській богословській академії 1936-1939 рр.

Природно, що його життя і творча спадщина становить значний інтерес для науковців. Особливу зацікавленість викликають мемуари історика, де він описав і проаналізував події початку ХХ ст., у котрих брав активну участь. У першу чергу це його двотомник «Мої спомини про давнє минуле 1901-1914 рр.» та «Мої спомини про недавнє минуле 1914-1920 рр.» [6; 7]. Значне місце у них відведено М. Грушевському з яким Д. Дорошенко тісно співпрацював протягом багатьох років. Саме образ Великого Українця, представлений у споминах Д. Дорошенка, викликає у нас найбільший інтерес.

Мета даної статті – проаналізувати взаємовідносини між обома істориками, розглянути їхню співпрацю та політичні розбіжності, з'ясувати їх причини. Для цього, у першу чергу, ми залучили твори Д. Дорошенка та М. Грушевського, їхнє листування та публіцистичні праці вченого, які подані у різних часописах.

Названа проблема майже не розглядалася в українській історіографії, за винятком опублікованого листування між обома діячами на

шпальтах часопису «Український історик» [1]. Характеризуючи мемуари Д. Дорошенка, варто зазначити, що друга їх частина «Мої спомини про недавнє минуле 1914 по 1920 роки» були написані ще по свіжих слідах, на початку 1924 року, коли пам'ять про революційні події жваво обговорювалася сучасниками. У той же час перша частина «Мої спомини про давнє минуле» побачили світ після Другої світової війни у 1949 році, вже при кінці життя вченого, тоді вже події початку ХХ ст. набули сталого характеру та були цілком ним усвідомлені.

Вікова різниця між Дмитром Дорошенком і Михайлом Грушевським складала приблизно 15 років, вони належали до різних поколінь науковців і громадських діячів. М. Грушевський швидше грав роль старшого наставника, який впливав на Д. Дорошенка. Обидва вони були істориками та займалися журналістикою. Їхнє заочне знайомство відбулося приблизно у 1897 р., коли Дмитро став передплачувати галицьку періодику. Як згадував він пізніше: «Зоря», потім «Літературно-науковий вісник» (ЛНВ) стали для мене, так би сказати, за школу національної української свідомості». Саме з них він довідався про Франка та Грушевського, які «стали властителями моїх дум» [6, с. 41]. Можна констатувати, що в юності Д. Дорошенко перебував під впливом М. Грушевського.

Особисте знайомство між ними відбулося у 1904 році у Львові, коли Д. Дорошенко взяв участь у курсах з українознавства, які були організовані для молоді з Наддніпрянщини. Лекції М. Грушевського не справили великого враження на юнака. Викладав він «страшенно нудно, не давав ширших узагальнень, а переказував, і то дуже одноманітно, саму лише фактичну історію... Читав з рукопису, якимось монотонно з незвичним для нас наголосом на кінці слів. Ті з нас, що чули прекрасних лекторів у Петербурзі, або Москві, були здивовані» [6, с. 87].

Їхня співпраця продовжилася у Петербурзі вже у 1906 році під час роботи Першої Держа-

вної Думи, куди прибув М. Грушевський для координації роботи її депутатів від українських губерній. Приїзд історика до російської столиці мав велике значення для українців. Саме тоді Дмитро Дорошенко зміг оцінити талант професора, він із захопленням писав: «Грушевський уважався всіма нами за провідника українського національного руху в Росії. Його великі наукові й громадські заслуги і авторитет викликали глибоку пошану. Він був у наших очах символом всеукраїнського єднання, його слово було для нас за тих часів законом. Він був саме в розквіті своїх сил, повний енергії і широких планів. З прибуттям М. Грушевського до Петербургу всі підпорядкувалися йому беззастережно, і він став ідейним провідником, як редакції «Украинского вестника», так і Української парламентської громади» [6, с. 113-114].

Оцінюючи його роботу в Петербурзі, Д. Дорошенко писав: «Грушевський виявився в повнім блиску. Він з'єднав коло «Украинского вестника» цілий ряд нових визначних сил і всій роботі редакції надав більш систематичного й широкого характеру. Тижневі збори редакції з його участю здобули особливий інтерес, і недурно покійний Олександр Русов узявся сам проводити протоколи тих зборів, щоб зберегти їх для потомків. На тих зборах, пам'ятаю, з'явився й одинокий член Державної Ради верхньої палати українець Д. Багалій» [6, с. 114]. Як бачимо з наведених цитат, Д. Дорошенко доволі позитивно оцінював роботу М. Грушевського у тодішній столиці Російської імперії. На той час він очолював Петербурзьку українську студентську громаду і йому довелося зустрічатися з львівським професором й у неформальній обстановці. Юнак згадував у споминах про банкет в одному з ресторанів влаштований на честь історика. Під час виголошення промов гості дякували вченому за його працю й один з них побажав йому посаду ректора Львівського українського університету. На що М. Грушевський відповів, що ми, мабуть, скоріше діждемося українського університету в Києві, ніж у Львові. Сказані ним слова виявилися пророчими, підбив підсумок автор.

Восени 1906 р. Д. Дорошенко перевівся на навчання до Київського університету. Він прийняв активну участь у видавництві щоденної газети «Рада», обіймаючи посаду завідуючого відділу «По Україні». Її видавцем і власником був відомий український меценат Євген Чикаленко. Характеризуючи співробітників свого часопису той дав йому таку харак-

теристику: «Д.І. Дорошенко, студент-історик, дуже гарний на вроду, добре вихований, справжній український аристократ, потомок славного гетьмана Петра Дорошенка, дипломат у поводженні з людьми і чомусь соціал-демократ по партійній приналежності. Має надзвичайну пам'ять, пише легко і скоро, а тому для газети дуже цінний співробітник» [8, с. 7]. М. Грушевський теж приймав активну участь у цій газеті, тобто їхні шляхи знову перетнулися. На прохання власника газети професор розпочав реорганізацію часопису, він прагнув перетворити його з напівпопулярного видання для селянства у газету для української інтелігенції. Тому М. Грушевський, у першу чергу, виступив за зміну головного редактора Б. Грінченка, який уособлював популярний напрямок видання. Також він планував змінити частину співробітників, яких звинуватили у приналежності до соціалістичних партій. Проти запланованих змін виступили молоді журналісти. Д. Дорошенко у своїх мемуарах так описує перебіг цього конфлікту: «Тоді ми скликали свою «Чорну раду» і постановили заявити видавцям, що ми не хочемо, аби хтось з співробітників був усунений, і якщо видавці будуть стояти на своєму, то ми всі покинемо газету». Від імені молоді дану заяву уповноважили довести до Є. Чикаленка і М. Грушевського двох делегатів – Д. Дорошенка та Б. Ярошевського. Коли вони ознайомилися з нею, то професор відповів їм: «Найлегше нашим грошам залишитися при нас, але хочеться, щоб у Києві була українська газета» [6, с. 121].

Конфлікт вдалося залагодити компромісом. Б. Грінченко і його дружина покинули газету, а Л. Пахаревського залишили. Склад співробітників розширили за рахунок галичан, які залежали від М. Грушевського та були йому особисто віддані. Описуючи цю суперечку, Д. Дорошенко подавав львівського професора як людину для якого справа видання газети була найважливішою і заради якої він був готовий йти на певні поступки. Він вказував на те, що на той момент «Грушевський користувався найбільшим впливом і авторитетом, маючи в Києві у своїх руках «Раду» і «Літературно-науковий вісник», мав він і найбільшу «владу» [6, с. 124]. Його конкурент В. Науменко контролював часопис «Україна», що виходив замість «Київської старовини», а Б. Грінченко очолював «Просвіту». Всіх трьох він характеризував як людей «сильної авторитарної вдачі» і відносини між ними були досить холодні [6, с. 124].

Після закінчення Київського університету Д. Дорошенко переїхав до Катеринослава, де отримав посаду викладача історії у комерційному училищі. Шляхи обох істориків на короткий час розійшлися. Проте, вже у 1913 році Д. Дорошенко повернувся до Києва. Про причину він написав у своїх спогадах: «Хоча нам з жінкою добре жилося в Катеринославі, і праця в ньому була нам люба, але Київ усе-таки вабив до себе» [6, с. 178].

Прибувши до давньої столиці Русі, Дмитро Іванович одразу ввійшов у бурхливе наукове життя. Він взяв активну участь у діяльності Українського наукового товариства, де головував М. Грушевський. На одному з перших засідань професор запропонував Д. Дорошенку стати секретарем товариства. З цього приводу він зазначив: «Я знав з досвіду, що з Грушевським нелегко працювати, що він багато вимагає від своїх близьких співробітників, але мені приємно було стати ближче до Наукового Товариства і працювати під проводом знаменитого вченого» [6, с. 182]. З огляду на це він погодився обійняти запропоновану посаду.

У житті М. Грушевського період 1913 року був важкий, саме на цей час досяг напруги його конфлікт з львівським НТШ. Тому він шукав співчуття та підтримки у своїх колег з Наддніпрянщини. Про його конфлікт з галичанами писав докладно Д. Дорошенко, який мимоволі став його свідком. «У кінці вересня 1913 року Грушевський скликав на довірочну нараду київських членів львівського Наукового товариства імені Шевченка, щоб обміркувати становище, яке утворилося для нього у Львові і попросити у нас поради» [6, с. 184]. На ній були присутні приблизно 10-12 членів НТШ від Наддніпрянщини. Більш детально про обставини цього конфлікту писав у своєму щоденнику Є. Чикаленко. Д. Дорошенко теж був і на цій нараді і подав звіт про її перебіг. Всі знали про вади характеру М. Грушевського, але й ті звинувачення проти нього, які висунули галичани вони вважали наклепницькими та незаслуженими. Тому вирішили підтримати професора у його бажанні покинути НТШ, через атмосферу, яка там склалася. «Зречення Грушевського з головування НТШ ми схвалили, але рішили домагатися від найближчих загальних зборів, щоб його вибрали наново і тим дано йому моральну сатисфакцію» [6, с. 185].

Характеризуючи діяльність М. Грушевського в Українському науковому товаристві, Д. Дорошенко вказував, що він зумів не тільки згуртувати людей біля праці, але й притягнути кошти. Завдяки йому було започатковано ви-

дання наукового часопису з українознавства «Україна», який призначався для широкої публіки. «Придивляючись тепер до праці М. Грушевського зблизька, я просто дивувався його невтомній енергії, його широкій ініціативі та сміливим планам. По його вказівці я розіслав багато листів з запросинами до співробітництва різних учених в Росії – чужих, але симпатизуючи з українством, так само і до своїх українців, про яких майже ніхто не знав, що вони причетні до української науки» [6, с. 186].

Отже, Д. Дорошенко доволі позитивно оцінював головування М.С. Грушевського в УНТ, підкреслюючи його організаторські здібності, вміння згуртувати навколо людей і залучати кошти на розбудову даної установи. Завдяки цим рисам характеру вченого київське наукове товариство розвивалося і згодом могло конкурувати зі львівським. У подальшому на перешкоді стала Перша світова війна, яка досить радикально вплинула на долі М. Грушевського і Д. Дорошенка.

Варто відзначити, що обидва історики брали участь у діяльності Товариства українських поступовців (ТУП), міжпартійної української організації, яка сповідувала ліберальну ідеологію. М. Грушевський був фактичним головою цієї організації. Про реакцію на початок війни з боку членів Київського осередку ТУПу можна судити з мемуарів Д. Дорошенка, який писав із цього приводу: «Настрій серед київських українців був дуже пригнічений. Усі сподівались якнайбільшого лиха від цієї війни, якщо вона йтиме на користь москалів. Одчай і розпач брали людей, коли думалось, що оці кайдани на українське життя куються українськими руками, поливаються українською кров'ю» [7, с. 35].

Повернення М. Грушевського до Києва мало розвіяти такі песимістичні настрої: «Київські українці надзвичайно зраділи з повороту М. Грушевського. Він втішався серед них глибокою повагою й авторитетом, тепер раховано на його вплив і зв'язки з російським ученим і громадським світом. Михайло Сергійович, як звичайно, був бадьорим повний енергії. Його настрої мимоволі передався всім, хто його оточував. Негайно була скликано раду УНТ, де він був головою, скликано збори секції, пушено в рух друковані видання товариства, чергові книжки квартальника «Україна», «Записки» і т.д. У кінці першого тижня перебування історика в Києві скликано було раду ТУП, де Михайло Сергійович мав оповісти, що діється по той бік фронту в українських колах» [7, с. 36].

Д. Дорошенко детально описав про нараду

членів названої організації та рішення, які там були прийняті: «Розмова наша затяглася аж до пізньої ночі. Рада ТУП ухвалила передати діячам Союзу визволення України, якщо це тільки буде можливо, щоб вони були дуже обережні у своїх виступах від імені всієї України: не знаючи наших обставин, не маючи з нами контакту, вони могли наробити помилок у своїх виступах і заявах. До такої обережності змушувало нас і те, що як оповідав Михайло Сергійович, поруч із СВУ зав'язалась у Відні група українських соціалістів – революціонерів, просто стояла на послугах австрійського генерального штабу і яка своїми безвідповідальними вчинками могла наробити багато лиха» [7, с. 38].

Активна діяльність М. Грушевського на Наддніпрянщині й у Галичині та війна були причиною його політичних переслідувань з боку імперської влади. У кінці листопада 1914 р. він був заарештований російськими жандармами й ув'язнений до Лук'янівської в'язниці, де вчений перебував майже півроку доки тривало слідство. Його звинувачували у шпигунстві на користь Австро-Угорщини, яке було надуманим. Згодом М. Грушевського вислали до Симбірська, потім до Казані, а у вересні 1916 р. перевели до Москви. З мемуарів вченого відомо про його зустріч з Д. Дорошенком. «Скоро по наших приїзді до Москви відвідав мене Д. Дорошенко, один з «преуспевающих» в городськiм союзі завдяки московським зв'язкам, котрі я йому колись то дав» [2, с. 114]. І далі професор зазначав, що ці відвідини залишали у нього доволі прикре враження «власне якоїсь нещирості у відносинах до нас київського громадянства» [2, с. 114]. З тону записів історика видно, вже у кінці 1916 р. він був ображений на київських своїх колег. За той час, коли він перебував у в'язниці та на засланні його соратники по ТУПу змогли прилаштуватися у земських і міських союзах, організаціях, які займалися допомогою фронту. Це ймовірно стало однією з причин його розриву з колишніми соратниками, яке nastупило після Лютневої революції.

Головування М. Грушевського у Центральній Раді стало піком його політичної діяльності та, разом з тим, його найбільшою трагедією. Саме у цей період виявилися суттєві розбіжності між ним і більшістю його колег по ТУПу. Д. Дорошенка не було у Києві у першій половині 1917 року: «Я не переживав того, що пережила Центральна Рада протягом весни-літа 1917 року, не перейнявся тим настроєм, що вона. Більшість її нових діячів була мені чужа,

я їх не знав усіх тих Салтанів, Севрюків, Рафесів. У своїх відносинах до Тимчасового уряду я не відчував тої ворожнечі, що вони, якраз з боку Керенського, що особливо став ненависний Центральній Раді, я зустрічав у своїй недавній роботі в Галичині підтримку і поміч» [2, с. 158]. Інакше він дивився і на завдання автономії України. Д. Дорошенко був прихильником співпраці з Тимчасовим урядом, він вважав, що українське суспільство було не готовим до революційних змін, а тому самоврядування в Україні треба запроваджувати поступово.

Трохи згодом у двотомній «Історії України 1917-1923 рр.». Д. Дорошенко виклав власні погляди й оцінки революційних подій. Аналізуючи політичну діяльність М. Грушевського у перші місяці її виникнення, автор віддавав йому належне як політичному лідеру українців. «Ніхто в даний момент, – писав він, – не підходив більше на роль національного вождя, як Грушевський, ніхто навіть не міг рівнятися з ним щодо загального авторитету і й тої поваги якою його оточило все українське громадянство» [5, с. 44].

Аналізуючи його статтю «Велика хвиля», яка з'явилася у березні 1917 року, Д. Дорошенко вказував, що М. Грушевський вірно схопив ситуацію й ясно поставив перед українством завдання, які розгортались перед ним з вибухом революції. Він наполегливо провадив у життя свою давню ідею національно-територіальної автономії України у складі демократичної Російської держави. Саме цю ідею виношував професор у своїх публіцистичних статтях, починаючи з 1905 року, повторив він її й у 1917 р.

Проте, вже тоді Д. Дорошенка насторожили його заклики тримати руку на пульсі народного життя та йти у ритмі його биття. Тобто, по суті М. Грушевський закликав у своїх статтях слідувати стихійним прагненням народних мас. Дмитро Іванович, як представник давньої української аристократії, не погоджувався з ідеєю підпорядкування темній масі. На його думку, «народною волею» найчастіше прикриваються різні демагоги й анархісти, завдання лідера полягають у тому, щоб опанувати народний рух «направити його куди слід для досягнення вищих національних цілей, а не підпорядковуватися стремлінням, які були виявом нижчих інстинктів або наслідком демагогії. Власне він – вождь мусив знайти синтезу між гаслами національно-політичними і домаганнями соціально-економічними реформ і жити собі для помочи всі живі і творчі сили українського громадянства» [7, с. 45].

Як бачимо, Д. Дорошенко цілком поділяв погляди М. Грушевського щодо автономії України, однак у земельному питанні вони суттєво розходилися. Дмитра Івановича не влаштувало сліпе потурання професора прагненням селян отримати землю, конфіскувавши її у поміщиків. Він дотримувався більш поміркованих поглядів, ніж його старший колега. Історик виступав за поступове вирішення національного та соціального питань.

Серйозні розбіжності між двома діячами виникли тоді, коли після Другого універсалу у Центральній Раді розпочалася політична криза, і М. Грушевський запропонував Д. Дорошенку очолити Генеральний секретаріат.

Про обставини при яких він мав сформувавши український уряд Дмитро Іванович написав наступне: «Я не можу сказати, мабуть, якими розрахунками керувалися соціалістичні революціонери та їх натхненник професор М. Грушевський, коли вони відсторонили Винниченка, який виніс на собі тяжкість попередньої боротьби за автономію і за цей самий секретаріат, що приймав участь у всіх переговорах, дебатах, рішеннях, набувши вже велику популярність – і доручали утворення першого уряду автономної України мені – людині, що весь час знаходилася в Галичині і тому стояла осторонь від діяльності Центральної Ради. Але з усього того, що мені незабаром довелося побачити і дізнатися, я виніс враження, що, поперше, Грушевському і особам близьким до нього не хотілося бачити Винниченка на чолі уряду, як людини занадто самостійної; по-друге, вважали, що при доброму відношенні до мене Тимчасового уряду до мене, секретаріат очолюваний мною, буде швидко затверджений, а там – буде видно [7, с. 67]. Пропозиція професора йому не дуже імпонувала «Нерадо згодився я на доручену мені місію, піддавшись на умовляння Винниченка, який прохав мене не гальмувати справи організації автономного уряду України й перебрати на себе головування в ньому» [7, с. 135].

За кілька днів Д. Дорошенку вдалося сформувати уряд. Напередодні його затвердження голова виконавчої влади виклав своє бачення завдань власної команди. На його переконання «в даний момент праця генерального секретаріату повинна носити строго діловий характер, його завданням має бути реальна творча праця – скріплення крайової самоуправи, як бази для майбутньої автономії України, генеральний секретаріат має працювати в тісному контакті з Тимчасовим урядом» [7, с. 136].

Така заява не подобалася Малій Раді й особливо професору М. Грушевському, зазначив Д. Дорошенко. Масла у вогонь підлило інтерв'ю заступника прем'єр-міністра Некрасова, в якому він позитивно відгукнувся про кандидатуру голови Генерального секретаріату. Виглядало на те, що Д. Дорошенко виступав креатурою Тимчасового уряду. «Це, у зв'язку з різними тертями, які виникли у мене в ці дні з Грушевським, привело мене до рішення усунути від роботи в Генеральнім Секретаріаті й запропонувати Малій Раді, щоб вона запросила Винниченка стати на чолі сформованого мною Секретаріату» [7, с. 136].

Про свої стосунки з головою Центральної Ради у той час Д. Дорошенко написав наступне: «Взагалі у відносинах проф. Грушевського до себе я вже не почував тієї простоти і щирості, які були раніше, протягом більш як десятилітніх наших взаємин і спільної праці; він тепер ставився до мене так само, як до інших ще вчорашніх своїх найближчих співробітників, сухо формально, зводячи все до партійної різниці, які нас ділили або ставили у договірні відносини. В кінці у мене з'явилася думка, що моїм головуванням просто хочуть скористатися, для того щоб швидше досягти затвердження з боку петербурзького уряду, а потім при першій же нагоді змусити мене до демісії, коли потреба у моїх послугах минеться» [7, с. 160-161].

М. Грушевський дещо по-іншому описував обставини, які склалися під час формування Генерального секретаріату. На його переконання: «Дорошенко встиг дуже розсмакувати високі бюрократичні посади, які йому довелося займати сього року – генерал-губернаторство в Галичині, а потім губернаторство в Чернігові – не дуже радо пускався на непевне українське прем'єрство і нарешті згодився тільки під умовою, щоб йому повернено його чернігівську посаду, коли він вийде з Генерального секретаріату» [3, с. 128].

Бачення Д. Дорошенком завдань нового автономного уряду не співпадало з політичною позицією М. Грушевського. Тому його промова у Малій Раді викликала негативну реакцію з боку Голови Центральної Ради: «...Дорошенко по сім утяв таку декларацію, яка всіх збентежила. Се була присяга на вірність чиновника, пошанованого довір'ям начальства, а не парламентарського прем'єра, яким ми всі уявляли Голову генерального секретаріату; Дорошенко заявив, що приймаючи уряд Голови Генерального секретаріату, відповідального перед Тимчасовим урядом, він, як досі на всіх комі-

сарських урядах, буде точно виконувати всі доручення уряду і т.д. Се був чистий скандал особливо в тодішнім моменті, коли ми збиралися вести організовану боротьбу з інструкцією Тимчасового уряду...» [3, с. 128-129].

Аналізуючи мемуари обох діячів, приходимо до висновку, що саме політичні розбіжності у питанні: як будувати автономію України?, стали причиною непорозуміння між ними. Д. Дорошенко був прихильником співпраці з Тимчасовим урядом, бажав будувати українське самоврядування поступово, оминаючи різкі загострення з офіційним Петроградом. М. Грушевський, як представник партії українських есерів, прагнув негайного втілення постулатів української автономії. Він бажав швидкого розв'язання аграрного питання на есерівських засадах. Крім політичних розбіжностей у непорозумінні між обома істориками були й особисті причини. Як видно зі «Споминів», М. Грушевського дратували успіхи Д. Дорошенка на громадській ниві і про це він не раз вказував у своїх мемуарах, називаючи його «преуспеваючим на російській службі». У той же час у Д. Дорошенка, як видно з його праць, ставлення до М. Грушевського було більш шанобливе і толерантне.

Так невдало закінчилася спроба Д. Дорошенка очолити уряд автономної України. На той момент між ним і професором були вже серйозні політичні розбіжності, які розвели їх у різні сторони. Досліджуючи багаторічну співпрацю між обома істориками та політичними діячами, можна виокремити у ній кілька етапів: до революції 1917 року вона була успішною. Д. Дорошенко цілком поділяв політичні й історичні погляди М. Грушевського. Фактично він грав роль молодшого колеги, який схилився перед авторитетом свого старшого патрона, цілком сприймав його ідеї. Дру-

гий етап настав вже у часи революції та боротьби України за незалежність. Д. Дорошенко став самостійним політиком і намагався грати свою роль у політичному житті. З'явилися серйозні розбіжності в їх поглядах на майбутнє України. Перехід М. Грушевського у табір УПСР стали причиною подальших розходжень між ними. Есери намагалися потакати прагненням декласованих елементів з селянства. Вони хотіли здобути все і відразу, а це стало причиною соціальних катаклізмів. Радикальними прагненнями народу скористалися більшовики у жовтні 1917 року, щоб взяти владу в країні. Ні Д. Дорошенко, ні М. Грушевський навряд чи могли стримати народні маси. У цій ситуації потрібні були зовсім інші лідери, тому жоден з них навряд чи може нести відповідальність за подальші трагедії України. Обидва діячі опинилися в таборі людей, що програли. Однак, доля у них була різною, Д. Дорошенко завершив своє життя в еміграції, а М. Грушевський став жертвою сталінського терору та помер при загадкових обставинах у Кисловодську.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Винар Л., Панькова С. Листи Дмитра Дорошенка до Михайла Грушевського // Український історик. 2002. № 1-4. С. 507-517.
2. Грушевський М.С. Спомини. Упор. С. Білокінь // Київ. 1989. № 8. С. 102-150.
3. Грушевський М.С. Спомини. Упор. С. Білокінь // Київ. 1989. № 10. С. 133-155.
4. Дорошенко Д. Война и революция на Украине // Революция на Украине мемуарах белых. Репринтное воспроизведение издание 1930 г. Москва, Ленинград, 1930, Киев: Политиздат Украины. 1990. С. 64-98.
5. Дорошенко Д. Історія України 1917-1923. Т. 1: Доба Центральної Ради. Ужгород: Свобода, 1932. 437 с.
6. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901-1914): науково-популярне видання). Київ: Темпора, 2007. 272 с.
7. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920 роки): науково-популярне видання). Київ: Темпора, 2007. 632 с.
8. Чикаленко Є. Щоденник 1907-1914 / У 2 т.: документально-художнє видання. Київ: Темпора, 2004. Т. 1. 428 с.

Крот Володимир *Громадсько-політична діяльність Михайла Грушевського у творчій спадщині Дмитра Дорошенка*

У статті розглядається співпраця Михайла Грушевського та Дмитра Дорошенка на різних етапах їхньої спільної діяльності. Автор, у першу чергу, використав мемуари Д. Дорошенка, однак, для більш об'єктивного висвітлення періоду Центральної Ради, залучив і спогади М. Грушевського. Дослідник відзначив, що у дореволюційний період вона носила плідний характер, вказав на те, що Дмитро Дорошенко перебував спочатку під впливом свого старшого колеги і цілком поділяв його наукові концепції та політичні погляди. На другому етапі, який припав на революційні події 1917 року, в їхніх поглядах виникли суттєві розбіжності щодо шляхів становлення автономної України у складі Російської федеративної республіки та вирішення аграрного питання. Найбільші протиріччя між ними проявилися при спробі Д. Дорошенка очолити Генеральний секретаріат Центральної Ради. Політичної співпраці між ними не вийшло і далі обидва історики пішли різними шляхами.

Ключові слова: мемуари, часописи, Українське наукове товариство, Центральна Рада, Генеральний секретаріат, революція, Перша світова війна

Крот Владимир *Общественно-политическая деятельность Михаила Грушевского в творческом наследии Дмитрия Дорошенко*

В статье рассматривается сотрудничество М. Грушевского и Д. Дорошенко на разных этапах их совместной деятельности. Автор, в первую очередь, использует мемуары Д. Дорошенко, но для более объективного раскрытия периода Центральной Рады использованы и воспоминания М. Грушевского. Исследователь отмечает, что в дореволю-

ционный период их сотрудничество было взаимовыгодным, указал на то, что Д. Дорошенко пребывал под влиянием своего старшего коллеги и разделял его научные концепции и политические взгляды. На втором этапе, который пришелся на революционные события 1917 года, в их взглядах произошли значительные изменения, они по разному смотрели на пути становления автономии Украины, и разрешение аграрного вопроса. Наиболее существенные разногласия произошли при попытке Д. Дорошенко возглавить Генеральный секретариат. Позже оба историка пошли разными путями.

Ключові слова: мемуари, журнали, Украинское научное общество, Центральная Рада, Генеральный секретариат, революция, Первая мировая война

Krot Volodymyr Public and political activity of Mykhailo Hrushevskyyi in the creative heritage of Dmytro Doroshenko

The article deals with the cooperation of Mykhailo Hrushevskyyi and Dmytro Doroshenko at various stages of their collective activity. The author had firstly used only the memoirs of D. Doroshenko, but afterwards for the most objective illustrating the period of the Central Rada he included the memoirs of M. Hrushevskyyi. The researcher noticed that the cooperation was productive in the pre-revolutionary period, and pointed out that Dmytro Doroshenko was initially under the influence of the senior colleague and fully shared the scientific concepts and political views. At the second stage, which coincided with the revolutionary events of 1917, there were significant differences in the historians' views as to the ways of Ukraine's autonomy within the Russian federal republic and the solving an agrarian problem. The biggest contradictions between them appeared when D. Doroshenko was attempted to head the General Secretariat of the Central Rada. Political cooperation between them did not work, and both historians went further in different paths.

Keywords: memoirs, periodicals, the Ukrainian scientific society, the Central Rada, the General Secretariat, the revolution, the First World War

Рецензенти:

Казьмирчук Г.Д., д.і.н., професор

Тригуб О.П., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 15.12.2017 р.